

ZÁSADA ROVNAKÉHO ZAOBCHÁDZANIA PRI KOORDINÁCIÍ SYSTÉMOV SOCIÁLNEHO ZABEZPEČENIA

MILOŠ LACKO

Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, Slovenská republika

Abstract in original language

Voľný pohyb osôb ako základný pilier (a aj sloboda) Európskej únie má zabezpečiť rozvoj voľného pohybu služieb a tovarov a vyšší hospodársky rast. Uplatňovanie voľného pohybu v rámci štátov zárobkovo činnou osobou je spojené aj s mnohými situáciami, ktoré osobu znevýhodňujú oproti osobe, ktorá nevyužíva slobodu voľného pohybu. Takéto situácie má za úlohu eliminovať v oblasti sociálneho zabezpečenia a sociálnych nárokov metóda koordinácie (národných) systémov sociálneho zabezpečenia prostredníctvom uplatňovania hraničných ukazovateľov. Efektívnosť a účelnosť tejto metódy nedokáže zabezpečiť tak úplnú garanciu princípu rovnakého zaobchádzania vo veciach ochrany sociálnych nárokov migrujúcich (zamestnaných) osôb. Rozpor v garancii alebo úrovni sociálnych nárokov migrujúcich osôb založený na štátnej príslušnosti je nahradený rozporom, ktorý má pôvod v určení bydliska migrujúcej osoby, v hlbšej diferenciacii a väčšej sociálnej kvalite systémov sociálnej ochrany, sociálneho zabezpečenia (najmä v organizačnom usporiadaní, financovaní sociálnych nárokov a vo zvýraznení významu veľmi špecifických črt národných systémov alebo ich zachovaní). Zabezpečenie princípu rovnakého zaobchádzania v sociálnych veciach (resp. sociálnych nárokoch) migrujúcich osôb je potrebné dosiahnuť identifikáciou sporných znakov národných systémov sociálneho zabezpečenia (napr. špecifické inštitúty, administratívne postupy, osobitné požiadavky dávkových schém), ktoré vyplynuli z aplikačnej praxe.

Key words in original language

Nariadenie Rady (EHS) č. 1408/71, koordinácia systémov sociálneho zabezpečenia, nerovnaké zaobchádzanie v prístupe k systémom sociálnej ochrany (zabezpečenia), nerovnaké zaobchádzanie v získavaní a zachovaní nároku na dávkové plnenie a sociálna ochrana migrujúcej (zárobkovo činnnej) osoby.

Abstract

Free movement of persons like a fundamental pillar (and freedom) of the European Union has to ensure the development of free movement of services and goods and higher economic growth. The application of the free movement within countries by person who is gainfully employed is linked with many situations that designated person at a disadvantage against a person who does not use the freedom of movement. These situations in field of social security and social entitlements is eliminated by method of

coordination (national) social security systems by the application of connecting criteria. The effectiveness and efficiency of this method will not full guarantee of the principle of equal treatment in matters of social entitlements protection of (employed) migrants. The discrepancy of guaranteeing or the level of social entitlements migrants the prohibition of discrimination on grounds of nationality is replaced by conflict which originates from the determination of residence of migrants, in a deeper differentiation and better social quality of the social protection scheme, social security (particularly in the organisational arrangements, the financing of social entitlements and highlight the importance of very specific features of national systems or their conservation). Ensuring the principle of equal treatment in social matters (or social entitlements) of migrants in order is ensured by identifying various points of ambiguity of the national social security systems (e.g. specific institutes, administrative practices and specific requirements social benefits schemes), which resulted from the practice of applying.

Key words

Regulation (EEC) No 1408/71, coordination of social security systems, different treatment in access to social protection (security), different treatment in receiving and maintaining entitlement benefit and social protection of migrant (gainfully employed person).

Systémy sociálneho zabezpečenia (ochrany) organizované na národnej úrovni jednotlivých členských štátov ochrania a zaručujú určitý súbor sociálnych istôt, ktorého kvantita ako aj kvalita je závislá od mnohých faktorov ako je sociálne a kultúrne povedomie spoločnosti (najmä v otázke solidarity a sociálnej spravodlivosti), ekonomická úroveň krajiny, medzinárodný faktor (členstvo a normotvorná činnosť medzinárodných organizácií) a v neposlednom rade politický faktor prezentovaný v konkrétnej podobe (národnej) sociálnej politiky. Rôzna úroveň garancie sociálnych istôt (práv) v najvýznamnejšej miere ovplyvňuje organizačnú výstavbu, fungovanie a vykonávanie národných systémov sociálneho zabezpečenia (počnúc súborom špecifických alebo ad hoc kreovaných orgánov sociálneho zabezpečenia, pokračujúc osobitnými poistnými a dávkovými schémami a končiac pri vytváraní priamych väzieb medzi klasickými sociálnozabezpečovacími inštitútmi a inštitútmi (príbuzných) právnych odvetví ako je daňové či rodinné právo) a tak následne zanecháva v systémoch sociálneho zabezpečenia výrazný prvok osobitosti či špecifickosti, a to i napriek existencii všeobecne prijímaných dohovorov Medzinárodnej organizácie práce, ktoré rámcovým spôsobom zakotvujú minimálny stupeň (úroveň) sociálnych nárokov fyzických osôb a tým aj požiadavky na jednotlivé národné systémy sociálneho zabezpečenia.

Stret (národných) systémov sociálneho zabezpečenia ako dôsledok migrácie osôb

Špecifickosť (národných) systémov sociálneho zabezpečenia sa osobitne prejaví pri vzniku právnych vzťahov s cudzím prvkom. Obdobne je tomu aj pri uplatňovaní základných slobôd/pilierov európskej hospodárskej integrácie (najmä voľného pohybu osôb a poskytovania služieb), Európskej únie, ktorá v súčasnosti nie je len hospodárskou integráciou ale spoločenstvom prezentujúcim sa samostatnou i keď nie ucelenou európskou sociálnou politikou. Stret dvoch alebo viacerých systémov sociálneho zabezpečenia v situáciách ekonomickej migrácie osôb je od začiatku 20. storočia upravovaný dvoj - a viacstrannými zmluvami o sociálnom zabezpečení, ktoré nachádzali čiastočne svoj predobraz v rámcových dohodách o minimálnom sociálnoprávnom štandarde (napr. Dočasné dohody o sociálnom zabezpečení uzatvorené v Paríži v roku 1953). Stret dvoch alebo viacerých národných systémov sociálneho zabezpečenia v rámci migrácie osôb na území členských štátov EÚ sa začal vyvíjať už na počiatku formovania európskych spoločenstiev, i keď najskôr iba ako sekundárna oblasť voľného pohybu pracovných síl, respektíve ako poznanie nevyhnutnosti, že riešenie nielen ekonomického rozmeru voľného pohybu pracovných síl nie je dostačujúce pre rozvoj európskej integrácie.

Zmenu príslušnosti jedného národného systému sociálneho zabezpečenia druhým systémom sociálneho zabezpečenia v dôsledku migrácie osoby, odstránenie diskriminácie a následné zabezpečenie sociálnych práv (pred stratou alebo obmedzením v dôsledku systémovej podmienky najmä bydliska a občianstva) takej osoby upravilo prvýkrát na úrovni Európskych spoločenstiev Nariadenie Rady EHS č. 3/58 a k nemu vykonávajúce nariadenie Rady EHS č. 4/58, ktoré obsahovalo procesné pokyny pre národných nositeľov sociálneho zabezpečenia realizovať základnú úpravu v nariadení č. 3/58. Nariadenia z osobného rozsahu sa vzťahovali na pracovníkov so štátnou príslušnosťou členských štátov. Vylúčení boli cezhraniční zamestnanci, zamestnanci štátnej správy a námorníci. Z vecného rozsahu nariadenie pokrývalo sociálne poistenie a poistenie v nezamestnanosti. Z vecného rozsahu nariadenia č. 3/58 boli vylúčené dávky poskytované obetiam vojny, dávky sociálnej pomoci a dávky poskytované zo zamestnaneckých systémov sociálneho zabezpečenia. Pri riešení kolíznych situácií uplatniteľného právneho systému sociálneho zabezpečenia sa uplatňoval hraničný ukazovateľ štátu výkonu zárobkovej činnosti. Taktiež sa uplatňovali zásady exportu peňažných dávok a počítavania poistných období.

Nasledujúcim nariadením, ktoré nahradilo vyššie uvedené nariadenie a ktoré bolo účinné práve do 31. apríla 2010 bolo nariadenie Rady EHS č. 1408/71 zo 14. júna 1971 o uplatňovaní systémov sociálneho zabezpečenia na zamestnancov, samostatne zárobkovo činné osoby a ich rodinných príslušníkov, ktorí sa pohybujú v rámci Spoločenstva. K nemu prislúchalo vykonávacie nariadenie Rady (EHS) č. 574/72 z 21. marca 1972, ktorým sa stanovuje postup na vykonávanie nariadenia č. 1408/71. Postupné rozširovanie osobného rozsahu nariadenia o samostatne zárobkovo činné osoby (od roku 1981), o osobitné systémy štátnych zamestnancov (1998),

študentov (od roku 1999) a štátnych príslušníkov tretích (nečlenských) štátov s pobytom na území ES (od roku 2003)¹ dokazuje skutočnosť, že sloboda voľného pohybu osôb nemohla byť iba výsadou pre ekonomicky aktívne osoby.

Aktuálnym právnym aktom v oblasti riešenia stretu systémov sociálneho zabezpečenia pri voľnom pohybe osôb je od 1. mája 2010 nariadenie Európskeho parlamentu a Rady č. 883/2004 z 29. apríla 2004 o koordinácii systémov sociálneho zabezpečenia a k nemu vykonávacie nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 987/2009 zo 16. septembra 2009, ktorým sa stanovuje postup vykonávania nariadenie Európskeho parlamentu a Rady č. 883/2004 v znení nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 988/2009. Obe základné nariadenia odvodzujú potrebu úpravy v nich obsiahnutej z primárneho práva, a to z čl. 51 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva, resp. čl. 48 Zmluvy o fungovaní Európskej únie. Podľa judikatúry Súdneho dvora EÚ je cieľom uvedených ustanovení uľahčiť výkon všetkých povolání na území EÚ a vylúčiť opatrenia, ktoré by mohli znevýhodniť občanov EÚ pri výkone hospodárskej činnosti na území iného členského štátu².

Plná realizácia slobody voľného pohybu osôb v súlade s čl. 48 a 49 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva sa uskutočnila až účinnosťou nariadenia Rady EHS č. 1612/68 z 15. októbra 1968 o slobodnom pohybe pracovníkov v rámci spoločenstva. Zámerom nariadenia Rady EHS č. 1612/68 bolo samostatnou európskou úpravou zaručiť rozsiahle zapojenie (resp. rovnakú možnosť výkonu zárobkovej činnosti) migrujúcich pracovníkov z iných členských štátov do hospodárskeho spoločenstva a do všetkých členských právnych poriadkov a zaručiť s tým spojené rovnaké sociálne výhody ako domovským štátnym príslušníkom. Nariadenie Rady EHS č. 1612/68 požaduje rovnaké zaobchádzanie s migrujúcimi pracovníkmi a ich rodinnými príslušníkmi v daňovej, pracovnoprávnej oblasti a v sociálnej oblasti bez ohľadu na štátnu príslušnosť pracovníka, t. j. rieši aj problematiku priamej diskriminácie. Podľa článku 7 ods. 2 tohto nariadenia pracovník nachádzajúci sa na území iného členského štátu požíva rovnaké sociálne a daňové výhody ako domovský pracovník tohto štátu³. Pojem sociálnej výhody je pojmom širším, tak ako je tomu u pojmu „sociálneho zabezpečenia“, zadaný jednak v nariadení č. 3/58 alebo v aktuálnom nariadení č. 1408/71, preto možno konštatovať, že každá sociálnoprávna výhoda je určite aj sociálnou výhodou. Obdobne aj Súdny dvor EÚ zadefinoval sociálne výhody veľmi široko a hoci o nich rozhodoval

¹ Bližšie pozri jednotlivé nariadenia, ktoré menia nariadenie č. 1408/71.

² Pozri bližšie 16. bod C – 370/90 *The Queen and Immigration Appeal Tribunal and Surinder Singh*; 27. bod C – 18/95 *F.C. Terhoeve*; 21. bod C- 190/98 *Volker Graf*; 14. bod C – 520/04 *P.M. Turpeinen*.

³ Pozri rozsudok SD EÚ spojené veci C – 389/87 a 390/87 vo veci *Echternach* a i.

v kontexte pracovnoprávných vzťahov, potvrdil, že poskytovanie týchto výhod nie je podmienené existenciou pracovnoprávneho vzťahu, ale postačuje aj samotný pobyt na území niektorého z členských štátov (C – 207/78 vo veci Gilbert Even)⁴.

Uvedená terminológia v čl. 7 ods. 2 nariadenia Rady EHS č. 1612/68 a v čl. 4 nariadenia č. 1408/71 vyvoláva ťažkosti pri určení uplatniteľného nariadenia vzťahujúceho sa na konkrétnu dávku, t. j. ide o rozhraničenie vecného rozsahu oboch nariadení⁵. Aj z tohto dôvodu sa v literatúre čl. 7 nariadenia zjednodušene poníma ako *lex generalis contra* nariadeniu č. 1408/71, ktoré je považované za *lex specialis*⁶. Praktický význam čl. 7 nariadenia Rady EHS č. 1612/68 nastáva v prípade dávok, ktoré nariadenie č. 1408/71 vylučuje spod vecného rozsahu (napr. pomoc pre zdravotne postihnutých, príspevky na vzdelávanie, sociálne pôžičky na bývanie, príspevok na bývanie)⁷. Obdobne je tomu tak aj v prípade nariadenia č. 883/2004.

Koordináčne pravidlá ako sociálna garancia voľného pohybu osôb

Vyššie uvedené nariadenia zakotvili koordináčnu metódu riešiacu stret národných systémov sociálneho zabezpečenia, ktorej aplikáciou sa určí iba jeden uplatniteľný systém sociálneho zabezpečenia (s výnimkou napr. poskytovania dôchodkových dávok) prostredníctvom zadaných hraničných ukazovateľov. Výsledkom kombinácie kolíznych pravidiel a koordináčnej úpravy je definovanie tzv. koordináčnych pravidiel. Určenie jedného uplatniteľného systému sociálneho zabezpečenia je podporené ďalšími koordináčnymi pravidlami, ktoré výrazne napomáhajú zabezpečiť kvalitatívne rovnaké sociálne postavenie migrujúcim osobám v porovnaní so sociálnym statusom (resp. s uplatnením sociálnych práv a z nich plynúcich nárokov) štátnych príslušníkov (resp. domovských fyzických osôb), na ktorých sa neustále vzťahuje jeden (národný) systém sociálneho zabezpečenia, ktorý má povinnosť zaručiť rovnakým spôsobom a úrovňou sociálny status migrujúcej osoby⁸. Príslušné ustanovenia vyššie uvedených

⁴ Str. 123 Debrecéniová, J.: Antidiskriminačný zákon. Komentár. Bratislava: Občan a demokracia, 2008. s. 305. ISBN 978-80-89140-16-9.

⁵ Str. 105 Matlák, J. a kol.: Právo sociálneho zabezpečenia v Slovenskej republike. 1. vydanie. Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, Bratislava 1993. s. 295. ISBN 80-7160-058-X.

⁶ Str. 970 - 974 Hanau, P.; Steinmeyer, H.-D.; Wank, R.: Handbuch des europäischen Arbeits- und Sozialrechts. 1. Auflage. Verlag C. H. Beck, München 2002. s. 1309. ISBN 3-406-48718-1.

⁷ Str. 212 Schulte, B.: Europäisches Gemeinschaftsrecht und freie Wohlfahrtspflege. In.: Zeitschrift für ausländisches und internationales Arbeits- und Sozialrecht (ZIAS). Heft 3, Jahrgang Nr. 6. 1992. s. 191 – 232.

⁸ Obdobne je uvedená myšlienka vyjadrená aj v bode 2.1.1 Stanoviska Európskeho hospodárskeho a sociálneho výboru na tému „Návrh nariadenia Európskeho parlamentu a

koordináčnych nariadení tak zamedzujú postupu, aby migrujúce (zárobkovo činné) osoby z dôvodu výkonu svojej činnosti vo viacerých ako len jednom štáte stratili nároky/zvýhodnenia sociálneho zabezpečenia, a to z dôvodu, lebo hroziaca strata nárokov/zvýhodnení by mohla tieto osoby odradiť od toho, aby uplatnili svoje právo voľného pohybu.⁹

Vytvorenie mechanizmu alebo súboru opatrení zabezpečujúceho určitú sociálnu úroveň (postavenie) migrujúcej osoby nachádza svoj sekundárny význam (účinnok), okrem uvedeného primárneho významu, v podpore trvalo udržateľného ekonomického rozvoja a sociálnej kohézie.

Uvedenými koordináčnymi pravidlami, ktorých zjavným a primárnym cieľom je uľahčiť prístup migrujúcej osoby k dávkovým nárokom za rovnaných podmienok aké priznáva dotknutá právna úprava systému sociálneho zabezpečenia domovským štátnym príslušníkom, sú¹⁰:

1. zachovanie získaných sociálnych práv (resp. „export dávok“), t. j. odstránenie viazanosti výplaty/poskytovania dávky na existenciu bydliska príjemcu dávky k príslušnému členskému štátu EÚ poskytujúcemu dávku. Toto koordináčne pravidlo je pretavené do znenia čl. 7 nariadenia č. 883/2004 (čl. 10 ods. 1 nariadenia č. 1408/71) a umožňuje členským štátom exportovať peňažné dávky (s určitými výnimkami – dávky v nezamestnanosti¹¹) priznané podľa právnej úpravy jedného (alebo viacerých) členského štátu, pričom tieto dávky nepodliehajú žiadnemu znížovaniu, upravovaniu, pozastaveniu, odňatiu alebo konfiškácii z dôvodu, že príjemca dávky má bydlisko na území iného členského štátu ako je členský štát, v ktorom sa nachádza inštitúcia zodpovedná za vyplácanie exportujúcej sa dávky. Rozhodovacia činnosť Súdneho dvora EÚ rozšírila výklad a aplikáciu uvedeného článku i na situácie rozhodovania o priznaní nároku žiadateľa na dávku, ktorý má bydlisko v inom členskom štáte ako má sídlo príslušná inštitúcia rozhodujúca podľa dotknutej národnej úpravy členského štátu. Teda neexistencia bydliska žiadateľa v členskom štáte, v ktorom si uplatňuje nárok na dávku, nemôže byť jediným a výlučným

Rady, ktorým sa mení a dopĺňa nariadenie (ES) č. 883/2004 o koordinácii systémov sociálneho zabezpečenia (Ú. v. EÚ C 161,13.7.2007).

⁹ Pozri znenie 26. bodu Návrhov Generálnej advokátky vo veci C – 306/03 C. S. Alonso.

¹⁰ Bližšie k obsahu koordináčnych pravidiel pozri str. 335 – 341 Matlák, J. a kol.: Právo sociálneho zabezpečenia. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, 383 s. ISBN 987-80-7380-212-7.

¹¹ Dávky v nezamestnanosti príslušná inštitúcia poskytuje migrujúcej nezamestnanej osobe hľadajúcej prácu u iných národných služieb zamestnanosti max. 3 mesiace, resp. 6 mesiacov, ak príslušná inštitúcia predĺži ich poskytovanie.

dôvodom na zamietnutie žiadosti o priznanie dávky, a tým aj podstatnou prekážkou v podpore voľného pohybu osôb v rámci EÚ¹².

2. nadobudnutie a zachovanie sociálnych práv pri migrácii ekonomicky aktívneho obyvateľstva do iných členských štátov, a to prostredníctvom spočítavania dôb poistenia získaných v rôznych národných úpravách sociálneho zabezpečenia (poistenia) na účely splnenia najmä podmienky potrebnej čakacej doby na vznik nároku na dávku podľa príslušnej národnej úpravy – určitej doby poistenia alebo trvania pobytu v danom členskom štáte, ktorá musí byť splnená pred vznikom sociálnej udalosti. Čakaciu dobu je potrebné splniť v tom národnom systéme sociálneho zabezpečenia, v ktorom si migrujúca osoba uplatňuje nárok na dávku, a to buď nepretržite alebo prerušovane, pričom čakacia doba môže byť spojená ešte s ďalšími povinnosťami zaväzujúcimi túto osobu. Uvedený charakter čakacej doby môže predstavovať vážnu prekážku pri priznávaní nároku na priznanie dávky migrujúcej osobe. Nariadenie č. 883/2004 z tohto dôvodu v jednotlivých dávkových oblastiach ustanovuje metódu „spočítavania (združovania) poistných období“ (najmä čl. 6, 51, 61). Medzi poistné obdobia, ktoré sa zohľadňujú ako národné obdobia poistenia nepatria len príspevkové obdobia získané podľa príslušnej národnej úpravy, ale aj doby získané z iného titulu účasti v rôznych národných systémoch sociálneho zabezpečenia, či už ako doby bydliska, zamestnania, účasti na poistení, ktoré bolo založené na báze dobrovoľnosti¹³ alebo obligatórnosti. Spočítavanie poistných období sa vzťahuje k získaniu, zachovaniu alebo znovunadobudnutiu nároku na dávku, aby sa tak predišlo odňatiu nároku na dávku¹⁴. V tomto mechanizme sa v plnom rozsahu odzrkadľuje potreba dôsledného uplatňovania princípu rovnakého zaobchádzania vzhľadom na predpoklady na uznanie cudzích poistných období s národnými poistnými obdobiami ustanovené danou národnou právnou úpravou systému sociálneho zabezpečenia.

¹² Str. 102 Gregorová, Z. a Pichová, I.: Základy pracovného práva a sociálneho zabezpečení v Európskych spoločenstvách. Masarykova univerzita. Brno 2001. s. 167. ISBN 80-210-2729-0.

¹³ Zohľadnenie období dobrovoľného poistenia a období nepretržitého dobrovoľného poistenia v inom národnom systéme sociálneho zabezpečenia je výrazne obmedzené podľa čl. 14 nariadenia č. 883/2004.

¹⁴ Postupy pre spočítavanie jednotlivých druhov poistných období určuje čl. 12 vykonávacieho nariadenia č. 987/2009. Primárne sa zohľadňujú zhodné poistné obdobia (pokiaľ sa neprekrývajú alebo neboli získané z dobrovoľného nepretržitého obdobia) a následné rovnocenné poistné obdobia (tieto obdobia zohľadní inštitúcia štátu, ktorého právne predpisy sa vzťahovali na dotknutú osobu pred vznikom tejto doby, resp. zohľadní inštitúcia štátu, ktorého právne predpisy sa prvýkrát vzťahovali na dotknutú osobu po ukončení tejto doby).

3. zavedenie rovnakého prístupu v oblasti sociálnych práv (resp. zásady „rovnakého zaobchádzania“) aký prináleží domovským štátnym príslušníkom vo vzťahu k príslušníkom iného členského štátu.

Zásada rovnakého zaobchádzania v (európskej) koordinačnej úprave systémov sociálneho zabezpečenia

Zásada rovnakého zaobchádzania generálne zakotvená v čl. 10 a následne pretavená aj do osobitných článkov 45 (ex-čl. 39 Zmluvy o založení ES), 153 a 157 Zmluvy o fungovaní EÚ vylučuje aj v oblasti sociálneho práva formy priamej alebo nepriamej diskriminácie. Čl. 10 Zmluvy o fungovaní EÚ (ex - čl. 12 Zmluvy o založení ES) je možné podľa stálej rozhodovacej činnosti Súdneho dvora EÚ aplikovať iba na prípady, pre ktoré Zmluva o založení ES neobsahuje žiadny osobitný zákaz diskriminácie.¹⁵ Čl. 45 Zmluvy o fungovaní EÚ je špeciálne zameraný na oblasť voľného pohybu (zárobkovo činných) osôb a následne je tak základom pre koordinačnú úpravu obsiahnutú v uvedených nariadeniach. Z tohto vzájomného spojenia vyplýva jeden významný poznatok, ktorým je priama uplatniteľnosť čl. 45 Zmluvy o fungovaní EÚ. Súdny dvor EÚ využil tento prvok európskeho práva v dvoch situáciách. Jednak v prípade, keď nebola daná pôsobnosť nariadenia č. 1408/71 (napr. C – 443/93 Vougioukas, C – 4/95 a 5/95 Stöber a Pereira) a jednak v prípade, keď nariadenie neobsahovalo riešenie danej koordinačnej situácie (napr. C – 158/96 Kohll, C – 349/87 Paraschi).¹⁶

Posledne uvedené koordinačné pravidlo prezentuje prístup, ktorým sa má zabezpečiť rovnosť v oblasti sociálneho zabezpečenia bez rozdielu štátnej príslušnosti odstránením všetkej diskriminácie (resp. diskriminačného prístupu), ktorá vyplýva z vnútroštátnych právnych predpisov členských štátov EÚ¹⁷, t. j. zamedziť vzniku situácie definujúcej sociálny status migrujúcej osoby, v ktorej by sa s ňou mohlo zaobchádzať, zaobchádzalo alebo zaobchádza menej priaznivo ako v porovnateľnej situácii s inou osobou, na základe neprípustného kritéria alebo svojvoľne (s výnimkou situácie rozdielného zaobchádzania založeného na kritériu vecne odôvodnenom oprávneným účelom a prostriedkami slúžiaci k jeho dosiahnutiu, ktoré spĺňajú znaky primeranosti a nevyhnutnosti). Takto vyjadrenú priamu diskrimináciu je možné vnímať ako:

1. vyčlenenie jednotlivca (skupiny) v porovnaní s porovnávanou skupinou a

¹⁵ Pozri 20. bod rozsudku SD EÚ C – 193/94 S. Skanavi a K. Chryssanthakopoulos.

¹⁶ Pozri 63. bod Návrhov Generálnej advokátky vo veci C – 205/05 Fabien Nemeč.

¹⁷ Pozri rozsudky SD EÚ C – 131/96 Mora Romero (21. bod) a C – 124/99 Borawitz (23. bod).

2. ktoré viac zasahuje dotknutého jednotlivca (skupinu) na rozdiel od porovnáwanej skupiny a

3. ktoré nie je možné s ohľadom na právom ustanovenú metodológiu ospravedlniť.¹⁸

Rovnako je v intenciách zásady rovnakého zaobchádzania vylúčené akékoľvek zvýhodnenie migrujúcej osoby v jej sociálnych nárokoch prostredníctvom koordinačnej úpravy obsiahnutej vo vyššie uvedených nariadeniach. Normatívne uvedené pravidlo vyjadruje čl. 3 ods. 1 nariadenia č. 1408/71 a rovnako aj čl. 4 nariadenia č. 883/2004¹⁹, pričom posledne uvedené nariadenie následne v čl. 5 zakotvuje zásadu rovnakého zaobchádzania v širšom kontexte, ktorý sa vzťahuje k rovnocennému uplatňovaniu/prijímaniu právnych účinkov vyvolaných poskytovaním dávok (príjmu alebo faktov/udalostí) nadobudnutých/vyvolaných v inom systéme sociálneho zabezpečenia, resp. na území iného členského štátu EÚ. Do kategórie faktov alebo udalostí vyvolaných alebo spôsobených v inej národnej právnej úprave (aj mimo oblasti sociálneho zabezpečenia) patria podľa judikovaných prípadov Súdnym dvorom EÚ napríklad povinnosť zohľadnenia výkonu vojenskej služby v inom členskom štáte príslušnou inštitúciou iného štátu poskytujúcou sirotský dôchodok²⁰, zohľadnenie registrácie u služieb zamestnanosti iba v (členskom) štáte bydliska dieťaťa na účely priznania rodinných dávok migrujúcemu zárobkovo činnému rodičovi²¹ a zohľadnenie poberania porovnateľnej (rodinnej) dávky v inom členskom štáte²².

To znamená, že zásada rovnakého zaobchádzania sa vzťahuje nielen na diskriminačné situácie migrujúcich osôb, ktoré majú svoj pôvod (príčinu) v inej štátnej príslušnosti či inom bydlisku, ale aj v samotnej podstate slobody voľného pohybu (migrácie) osôb (napr. domovská príslušná inštitúcia migrujúcej osoby odmietne priznať dávku práve z dôvodu jej migrácie v dôsledku ktorej nezískala potrebné obdobie poistenia pred vznikom sociálnej udalosti²³). Taktiež sa zásada rovnakého zaobchádzania

¹⁸ Str. 43 Bobek, M., Boučková, P., Kühn, Z. (eds.): *Rovnost a diskriminace*. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, s. 471. ISBN 978-80-7179-584-1.

¹⁹ Čl. 4 nariadenia č. 883/2004 znie: „Pokiaľ nie je v tomto nariadení ustanovené inak, osoby, na ktoré sa toto nariadenie vzťahuje. Poberajú tie isté dávky a majú tie isté povinnosti podľa právnych predpisov ktoréhokoľvek členského štátu ako štátni príslušníci daného členského štátu.“

²⁰ Rozsudok SD EÚ C – 131/96 Mora Romero.

²¹ Rozsudok SD EÚ C – 228/88 Bronzino.

²² Rozsudok SD EÚ C – 507/86 Malina Klöppel.

²³ Rozsudnutie SD EÚ C – 306/03 C. S. Alonso (Pani Alonso domovská (španielska) inštitúcia podľa dotknutej právnej úpravy odmietla zohľadniť obdobie poberania dávky v nezamestnanosti, ktoré bolo súčasne aj „náhradným“ obdobím na platenie príspevkov na dôchodkové poistenie, na účely vzniku nároku na starobný dôchodok, nakoľko podľa

aplikuje nielen na sociálne nároky ale tiež na právne vzťahy s nimi previazané (napr. výška odvodovej povinnosti nie je diskriminačnou v daňovej oblasti²⁴).

Vyššie naznačený rozmer zásady rovnakého zaobchádzania výrazným spôsobom tlmí nepriaznivé špecifické koordinačné situácie migrujúcej osoby vyplývajúce zo stretu osobitných a diferencovaných znakov národných systémov sociálneho zabezpečenia (najmä vylúčenie z účasti na sociálno – zabezpečovacom systéme, nepriznanie, krátenie, zníženie dávky, odopretie úhrady za poskytnuté sociálne plnenie príslušnou inštitúciou).

Súdny dvor EÚ vo svojej rozhodovacej činnosti definuje diskrimináciu nielen ako uplatňovanie rôznych pravidiel (resp. právnych predpisov) v porovnateľných situáciách ale súčasne ako aj uplatňovanie toho istého pravidla (resp. právneho predpisu) v rôznych situáciách²⁵.

Teda nie je zakázaná len priama (zjavná) diskriminácia na základe štátnej príslušnosti ako je vyššie uvedené vo vzťahu ku koordinácii systémov sociálneho zabezpečenia, ale aj všetky skryté (nepriame) formy diskriminácie založené na rôznych rozlišovacích kritériách vedúcich však v skutočnosti k rovnakému výsledku²⁶. Rovnaký prístup je potrebné aplikovať na už uvedené ustanovenia nariadenia č. 1408/71 a nariadenia č. 883/2004 obsahujúce zákaz diskriminácie, a to nielen priamej diskriminácie, ktorá je zakotvená *expressis verbis* ale aj nepriamej diskriminácie²⁷. Za nepriamu formu diskriminácie sa považujú jednak podmienky vyplývajúce z právnej úpravy systému sociálneho zabezpečenia, ktoré sa síce uplatňujú bez rozdielu štátnej príslušnosti, ale dotýkajú sa prevažne migrujúcich (zárobkovo činných) osôb a jednak podmienky uplatňované bez rozdielu, ktoré však ľahšie môžu splniť domovské zárobkovo činné osoby ako migrujúce zárobkovo činné osoby alebo podmienky, ktoré môžu pôsobiť najmä v neprospech uvedených migrujúcich osôb²⁸. Obdobne identifikuje

dotknutej právnej úpravy sa bez preukázaného nerovnakého zaobchádzania zohľadňovalo iba na účely výpočtu sumy dávky).

²⁴ Fuchs, M. (Hrsg.): *Europäisches Sozialrecht*. 4. Aufl. Baden-Baden, Wien: Nomos, Manz, 2005. s.811. ISBN 3-8329-1131-6 (Nomos), ISBN 3-214-08399-6 (Manz), ISBN 3-7190-2474-1.

²⁵ Pozri rozsudok SD EÚ C – 394/96 *Mary Brown*. Obdobne pozri 30. bod rozsudku SD EÚ C – 279/93 *Schumacker*.

²⁶ Pozri 37. bod *Návrhov Generálnej advokátky vo veci C – 306/03 C. S. Alonso*.

²⁷ Pozri 32. bod rozsudku SD EÚ C – 131/96 *C. M. Romero*. „...zásada rovnakého zaobchádzania obsiahnutá v čl. 3 ods. 1 nariadenia č. 1408/71 nezakazuje iba priamu diskrimináciu na základe štátnej príslušnosti osôb oprávnených na dávkové plnenie zo systémov sociálnej bezpečnosti, ale aj všetky skryté formy diskriminácie, ktoré pri použití rôznych kritérií v skutočnosti vedú k rovnakému výsledku.“ Obdobne pozri aj 12. bod rozsudku SD EÚ C – 237/78 *Toia*.

²⁸ Pozri 24. bod rozsudku SD EÚ vo veci *Borawitz* (C – 124/99).

a definuje dva subtypy nepriamej diskriminácie Zdenek Kühn, a to subtyp č. 1, v ktorom všeobecná norma pôsobí rovnako na všetkých adresátoch, ale je príliš široká, pretože na niektorých adresátoch pôsobí (nepripustne) prísnejšie alebo inak nepriaznivejšie než na iných adresátoch; a subtyp č. 2, v ktorom právna norma upravuje výnimku zo všeobecnej právnej regulácie, ktorá však primerane dopadá na určitú skupinu ľudí.²⁹

Národnú právnu úpravu obsahujúcu opatrenie (resp. kritérium alebo z nej vytvorenú správnu prax), ktoré je spôsobilé svojou samotnou povahou dotknúť sa vo väčšej miere štátnych príslušníkov iných členských štátov EÚ než domovských príslušníkov a ktoré potenciálne viac znevýhodní štátnych príslušníkov iných členských štátov³⁰, je potrebné považovať za nepriamo diskriminačnú s výnimkou, ak také opatrenie je odôvodnené objektívnymi dôvodmi nezávislými od štátnej príslušnosti dotknutých migrujúcich osôb a primerané sledovanému cieľu. Pri preukazovaní skutočnosti, že v danej situácii dochádza k nepriamej diskriminácii nie je potrebný dôkaz svedčiaci o skutočnosti, že sa v praxi dotknutá národná právna úprava systému sociálneho zabezpečenia podstatne vo väčšej miere vzťahuje na migrujúce osoby (resp. pracovníkov)³¹.

Na doplnenie uvádzame, že uplatneniu zásady rovnakého zaobchádzania v oblasti sociálneho zabezpečenia z rodového hľadiska sa venuje smernica Rady č. 79/7/EHS z 19. decembra 1978 o postupnom vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami vo veciach súvisiacich so sociálnym zabezpečením a smernica Rady č. 86/378/EHS z 24. júla 1986 o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami v zamestnaneckých systémoch sociálneho zabezpečenia v znení zmeny vykonanej smernicou č. 96/97/ES. Prísny prieskum (tzv. „podozrivých“ diskriminačných kritérií obsiahnutých v právnych normách formulovaných Najvyšším súdom USA) noriem, ktoré v oblasti pôsobenia európskeho práva rozlišujú na základe pohlavia obsahuje aj judikatúra Súdneho dvora EÚ. Výnimky zo zásady rovnosti pohlaví sú vykladané reštriktívne, s prihliadnutím k princípu proporcionality, teda čo je vhodné a nevyhnutné k dosiahnutiu určitého cieľa, akokoľvek je aj súčasne uznávaný priestor pre uváženie pri prijímaní právnych opatrení zo strany členských štátov (takto sa na druhú stranu vylučuje aplikácia všeobecných doktrín typu zneužitia subjektívneho práva alebo výkonu práva v rozpore s dobrými mravmi).³²

²⁹ Str. 53 Bobek, M., Boučková, P., Kühn, Z. (eds.): Rovnosť a diskriminácia. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, s. 471. ISBN 978-80-7179-584-1.

³⁰ Inak povedané, ak existuje nebezpečenstvo, že opatrenie/kritériu/prax bude mať obzvlášť nepriaznivé dôsledky pre migrujúce osoby oproti osobám, ktoré sú v porovnateľnej situácii, ale ktoré nevyužili slobodu voľného pohybu osôb.

³¹ Pozri rozsudok SD EÚ C – 332/05 Aldo Celozzi (27. bod)

³² Str. 50 Bobek, M., Boučková, P., Kühn, Z. (eds.): Rovnosť a diskriminácia. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, s. 471. ISBN 978-80-7179-584-1.

Limity uplatnenia zásady rovnakého zaobchádzania v koordinačných prípadoch

K nerovnosti zaobchádzania s (so zárobkovo činnými) osobami, ktoré využili právo na voľný pohyb dochádza podľa vykonanej analýzy viacerých skutkových podstát prípadov judikovaných Súdny dvorom EÚ najmä v oblasti dávkových nárokov migrujúcich osôb (prevzatie nákladov spojených s vecným poskytovaním dávok zdravotnej starostlivosti v inom členskom štáte oproti situácii prevzatíu nákladov na poskytnutú zdravotnú starostlivosť v nižšie uvedených prípadoch *Abdon Vanbraekel* alebo *Yvonne Watts*; napríklad prípad *Petra von Chamier - Glisczinski*³³), odopretie priznania nároku na náhradné výživné v prípade *Nils Laurin Effing C – 302/02*, otázka subsumpcie osobitných nepríspevkových dávok do vecného rozsahu nariadenia č. 1408/71 vo veciach *Jauch (C- 215/99)* a *Molenaar (C – 160/96)* otázka subsumpcie novovytvoreného čiastkového osobitného systému sociálneho zabezpečenia do vecného rozsahu nariadenia č. 1408/71 vo veci *Vláda francúzskeho spoločenstva a valónska vláda proti flámskej vláde (C – 212/06)*.

V rámci objasňovania rozmeru uplatňovania zásady (prístupu) rovnakého zaobchádzania v oblasti sociálneho zabezpečenia migrujúcich osôb sa objavuje a natíska otázka limitov jej aplikácie. Vyššie v texte bol naznačený jeden okruh limitov tejto zásady spojený s dôvodnými výnimkami pripúšťajúcimi nerovnaké zaobchádzanie. Druhý okruh limitov uplatňovania zásady rovnakého zaobchádzania je obsahovo prepojený s princípmi sociálnej spravodlivosti, racionality a proporcionality k iným prirodzenoprávnym princípom. Príkladom na uvedené tvrdenie je prípad *Fabien Nemeč vs. Caisse regionale d assurance maladie du Nord –Est*, v ktorom francúzska príslušná inštitúcia v súlade s ňou vykonávanými právnymi predpismi odmietla určiť sumu peňažnej dávky v chorobe z povolania pánovi *Nemcovi* z časovo poslednej mzdy získanej pri výkone práce v Belgicku (určiť sa mala z príjmov dosiahnutých uvedeným pánom na území Francúzska). Nakoľko ani nariadenie č. 1408/71 neobsahovalo príslušnú koordinačnú právnu úpravu, tak v intenciách zásady rovnakého zaobchádzania rozhodol Súdny dvor EÚ v prospech aplikácie kritéria časovo poslednej mzdy získanej migrujúcou zárobkovo činnou osobou, čo aj podporovalo všeobecne uznávaný prístup k rovnakého zaobchádzania medzi štátnymi príslušníkmi jedného členského štátu, ktorí si neuplatnili právo na voľný pohyb a štátnymi príslušníkmi toho istého štátu, ktorí si

³³ Súdny dvor EÚ v tomto prípade C – 208/07 odmietol priznanie vecnej dávky v podobe refundácie nákladov vzniknutých v súvislosti s pobytom v špecializovanom zdravotníckom zariadení umiestnenom na území iného členského štátu zo systému uplatňovanom na území iného štátu, ak neboli splnené podmienky čl. 22 ods. 2 nariadenia č. 1408/71 a ani znaky osobitnej nepríspevkovej dávky.

uplatnili svoje právo na voľný pohyb. Súdny dvor EÚ však nepovažoval túto úroveň prístupu rovnakého zaobchádzania za dostačujúcu a odporučil pre prípad nižšej mzdy určenej ako časovo poslednú mzdu jej prispôbenie na úroveň miesta bydliska za predpokladu existencie podstatných rozdielov vo výške príjmov a životných nákladov dotknutých členských štátov. Súčasne argument o nadmernom finančnom zaťažení systémov sociálneho zabezpečenia spôsobenom zavedením takéhoto „dorovňavacieho“ postupu odmietol s poukazom na atypický charakter daného skutkového prípadu.

Obdobný postoj preukázal Súdny dvor EÚ aj v problematike úhrady a refundácie nákladov spojených s poskytnutím zdravotnej starostlivosti v inom členskom štáte pacientovi bez vydania povolenia príslušnou inštitúciou vykonávajúcou jeho zdravotné poistenie v prípade *Abdon Vanbraekel v. Alliance nationale des mutualités chrétiennes* (C - 368/98). V tomto prípade Súdny dvor EÚ v atypicky (a aj prekvapivo) s doterajšou vlastnou judikatúrou v tejto oblasti potvrdil pánovi Vanbraekelovi (štátny príslušník Belgického kráľovstva) nárok na náhradu nákladov do výšky paušálnych taríf za príslušnú zdravotnú starostlivosť poskytovanú inštitúciou členského štátu poistenia (Belgicka) napriek nižšej sume náhrady nákladov za vynaloženú zdravotnú starostlivosť podľa právnej úpravy členského štátu výkonu zdravotnej starostlivosti (Francúzsko) poskytnutej manželke uvedeného pána (ortopedická operácia), ktorá dokonca nemala príslušné povolenie na poskytnutie zdravotnej starostlivosti v inom členskom štáte z dôvodu nepreukázanej akútности poskytnutia zdravotnej starostlivosti vzhľadom na vývoj jej zdravotného stavu. V prípade *Yvonne Watts* (C - 372/2004) zasá Súdny dvor EÚ riešil úhradovú povinnosť za poskytnutú zdravotnú starostlivosť v inom členkom štáte ako príslušnom štáte pacienta, pričom špecifikom tohto prípadu bolo že jeden z dotknutých (národných) systémov zdravotnej starostlivosti bol založený na bezplatnosti a teda neexistoval v ňom systém úhrad za poskytnutú zdravotnú starostlivosť (Anglicko). Súdny dvor EÚ v tomto prípade už podľa očakávania potvrdil povinnosť príslušného štátu poskytnúť pacientovi náhradu vo výške nákladov vyčíslených na porovnateľnú liečbu v zariadení patriacom do tohto bezplatného systému zdravotnej starostlivosti, i keď obmedzenou výškou celkovej sumy vyúčtovanej za reálne poskytnutú zdravotnú starostlivosť v druhom členskom štáte (Francúzsko). Vo vzťahu k prevzatiu vedľajších nákladov súvisiacich s cezhraničným presunom príslušnou inštitúciou (napr. náklady na ubytovanie) bolo opätovne potvrdené, že ich prevzatie závisí od konštrukcie právnej úpravy, ktorú vykonáva príslušná inštitúcia pacienta. Ak dotknutý právny poriadok nepozná tento druh úhrady, prevezme (resp. poistencovi refunduje) príslušná inštitúcia iba výdavky spojené so zdravotnými výkonmi a tie, ktoré sú neoddeliteľne spojené s pobytom v zdravotníckom zariadení.

Naznačené koordinačné prípady ktorých východiskom pre riešenie bola aplikácia zásady rovnakého zaobchádzania vrátane prípadov, u ktorých sa podľa nášho názoru sporne aplikovala zásada rovnakého zaobchádzania vykazujú znaky zložitosti a neprehľadnosti právnej logiky a princípov

uplatnených pri hľadaní kolízneho východiska, ktoré v značnej miere podporovala aj koordinačná právna úprava nariadenia č. 1408/71. Uvedené vyvoláva potrebu zmeny v prístupe riešenia problematiky národných systémov sociálneho zabezpečenia iba prostredníctvom využitia koordinačnej metódy s uplatnením hraničných ukazovateľov. Prvým krokom v tomto smere je zrealizované zjednodušenie koordinačnej právnej úpravy stretu národných systémov sociálneho zabezpečenia nariadením č. 883/2004 Z. z. účinným od mája 2010. Ďalším krokom, ktorý by mal nasledovať na ceste k jednoduchšiemu uplatňovaniu sociálnych nárokov migrujúcich (zárobkovo činných) osôb je vytvorenie čiastkových harmonizačných (administratívnych) postupov garantujúcich sociálne práva uvedenej skupiny osôb, ktoré budú súčasťou koordinačnej právnej úpravy alebo minimálne posilnenie kompetencií Správnej komisie pre koordináciu systémov sociálneho zabezpečenia v oblasti predbežného prejednanja (pred uplatnením na Súdnom dvore EÚ) a negociácie sporných koordinačných situácií v súvzťažnosti na správnu aplikáciu koordinačného nariadenia.

Záver

Európska koordinačná právna úprava stretu rôznych úrovní a osobitných črt (národných) systémov sociálneho zabezpečenia (ochrany) musí riešiť nielen známe sporné situácie (vyplývajúce napríklad z nezohľadnenia získaných osobitných poistných období), ale taktiež situácie pro futuro, ktoré môžu byť vyvolané vnútorným vývojom v (národných) systémoch sociálneho zabezpečenia (napríklad zavedenie nového „hybridného dávkového plnenia“).

Koordinačná právna úprava v dôsledku zložitosti a administratívnej náročnosti v oblasti ochrany sociálneho statusu migrujúcej (zárobkovo činnnej) osoby musí taktiež reflektovať na zvyčajnú maladministráciu nositeľov sociálneho zabezpečenia, nesprávnu interpretáciu účelu európskej koordinačnej úpravy a prílišné zotrvávanie na preferencii a ochrane národných záujmov pri organizácii a fungovaní národných systémov sociálneho zabezpečenia (prípadne záujmov poistencov, obzvatel'ov). Zložitost' a mnohost' kombinácii naznačených faktorov a okolností prepojených na dosahovanie cieľov koordinačnej úpravy tiež sťažuje vytvorenie efektívneho systému zaručujúceho rovnaké zaobchádzanie pri nadobúdaní a zachovaní sociálnych nárokov migrujúcej osoby v porovnaní s osobou v totožnom postavení vytvorenom na báze participácie v národnom systéme sociálneho zabezpečenia iba s tým rozdielom, že posledne uvedená osoba nevyužíva/nevyužívala slobodu voľného pohybu osôb a poskytovania služieb v rámci EÚ. Rozdielne zaobchádzanie môže okrem vyššie uvedených priamych foriem diskriminácie tkvieť aj

v nepriamej forme diskriminácie založenej na vyššie uvedenej interpretácii nezlučiteľnej so zámerom, princípmi a cieľmi európskeho práva.

Predchádzať novým prípadom nerovnakého zaobchádzania založeného využívaním slobody voľného pohybu osôb a poskytovania služieb zamestnanosti nedokázalo ani zavedenie metódy otvorenej koordinácie v komunitárnej úprave (v roku 2000 v Lisabonskej stratégii), preto sa vzhľadom na doterajšie právne zmeny a judikatúru Európskeho súdu, odstraňujúce diskriminačné strety právnych úprav v oblasti sociálneho zabezpečenia, javia ako vhodné prostriedky smerujúce k eliminácii uvedeného nežiaduceho javu buď precizovanie koordinačnej právnej úpravy rámcovou hmotnoprávnou úpravou alebo zavedenie harmonizačného princípu v určitých zásadných oblastiach sociálneho zabezpečenia (ochrany). Harmonizačný princíp by však nesmeroval k zavedeniu jednotného európskeho modelu sociálneho zabezpečenia, ale by v kombinácii s hraničnými (hmotnoprávnymi) príkazmi vytváral rámec pre pôsobenie vybraného sociálnozabezpečovacieho inštitútu v situácii nadnárodného stretu systémov sociálneho zabezpečenia (nepriamu obdobu tohto koordinačného prístupu nachádzame v dohovoroch Medzinárodnej organizácie práce vzťahujúcich sa na systémy sociálneho zabezpečenia). Kardinálnym problémom tohto navrhovaného prostriedku je otázka finančného vyrovnania systémov sociálneho zabezpečenia a predpokladané „ochranárske odmietnutie“ na národnej úrovni.

Literature:

- Matlák, J. a kol.: Právo sociálneho zabezpečenia v Slovenskej republike. 1. vydanie, Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1993, s. 295. ISBN 80-7160-058-X
- Matlák, J. a kol.: Právo sociálneho zabezpečenia. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, 383 s. ISBN 987-80-7380-212-7.
- Gregorová, Z. a Píchová, I.: Základy pracovného práva a sociálneho zabezpečení v Evropských spoločenstvách. Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 167. ISBN 80-210-2729-0.
- Bobek, M. a kol. Bobek, M., Boučková, P., Kühn, Z. (eds.): Rovnost a diskriminace. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, s. 471. ISBN 978-80-7179-584-1.
- Debrecéniová, J.: Antidiskriminačný zákon. Komentár, Bratislava: Občan a demokracia, 2008, s. 305. ISBN 978-80-89140-16-9

- Hanau, P.; Steinmeyer, H.-D.; Wank, R.: Handbuch des europäischen Arbeits - und Sozialrechts. 1. Auflage, München: Verlag C. H. Beck, 2002, s. 1309. ISBN 3-406-48718-19
- Schulte, B.: Europäisches Gemeinschaftsrecht und freie Wohlfahrtspflege. In.: Zeitschrift für ausländisches und internationales Arbeits- und Sozialrecht (ZIAS). Heft 3, Jahrgang Nr. 6. 1992. s. 191 – 232

Cases - Law Court of Justice of the European Union:

- C – 389/87 a 390/87 vo veci Echternach a i.
- C – 18/95 F.C. vo veci Terhoeve
- C- 190/98 vo veci Volker Graf
- C – 520/04 vo veci P.M. Turpeinen
- C – 306/03 vo veci C. S. Alonso
- C – 131/96 vo veci Mora Romero
- C – 124/99 vo veci Borawitz
- C – 228/88 vo veci Bronzino
- C – 507/86 vo veci Malina Klöppel
- C – 443/93 vo veci Vougioukas
- C – 4/95 a 5/95 spojené veci Stöber a Pereira
- C – 158/96 vo veci Kohll
- C – 349/87 vo veci Paraschi
- C – 193/94 vo veci S. Skanavi a K. Chryssanthakopoulos
- C – 205/05 vo veci Fabien Nemeč
- C – 279/93 vo veci Schumacker
- C – 208/07 vo veci Petra von Chamier - Glisczinski
- C – 302/02 vo veci Nils Laurin Effing
- C- 215/99 vo veci Jauch a C – 160/96 vo veci Molenaar

- C – 212/06 vo veci Vláda francúzskeho spoločenstva a valónska vláda proti flámskej vláde
- C - 368/98 vo veci Abdon Vanbraekel
- C - 372/2004 vo veci Yvonne Watts
- C – 332/05 vo veci Aldo Celozzi.

Contact – email
milos.lacko@gmail.com